

Сергій СИДОРОВ

доктор історичних наук, професор
Національний університет оборони України
(Київ, Україна)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1961-4251>
Електронна пошта: sydorov@ukr.net

Ігор ПЕЧЕНЮК

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Національний університет оборони України
(Київ, Україна)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5790-130X>
Електронна пошта: mil-iv@ukr.net

**РОСІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ШТУРМОВИХ ДІЙ:
ТЕМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (1995–2020)**

У статті проаналізовано російську історіографію штурму та штурмових дій за тематикою дисертаційних праць, захищених у 1995–2020 роках. Дисертації розглядаються як важливе джерело для історіографічного осмислення розвитку воєнної думки. Автори виокремили основні напрями наукових пошуків, зокрема воєнно-історичні дослідження штурму; ведення штурмових дій у різних середовищах (міські, гірські, лісисті умови); організаційне забезпечення, управління бойовими діями та їх координація; інженерно-технічне забезпечення штурмових дій; морально-психологічне забезпечення особового складу російської армії. Автори окреслили особливості формування історіографії штурмових дій, проаналізували методологічні підходи, узагальнили ключові висновки досліджень, обґрунтували рекомендації. З'ясовано, що більшість праць мають прикладне спрямування й орієнтовані на військову практику, проте, спостерігається фрагментарність досліджень і недостатнє використання гуманітарних, порівняльних і міждисциплінарних підходів. Визначено ключові тенденції у висвітленні проблематики штурмових дій у російській воєнній науці та окреслено перспективи подальших розвідок з урахуванням новітніх технологій і досвіду сучасних збройних конфліктів. З'ясовано, що історіографічний аналіз цих досліджень є цінним для української воєнно-історичної науки, що дає змогу системно осмислити методологічні підходи, тематичні пріоритети та практичні акценти противника, виявити сильні й вразливі місця його військово-історичного дискурсу, а також слугує базою для порівняльних студій, критичного переосмислення власного досвіду бойових дій і формування актуальних дослідницьких напрямів у контексті сучасної війни.

Ключові слова: штурмові дії, воєнна історіографія, тактика бою, міські бої, інженерне забезпечення, морально-психологічна підготовка, дисертаційні дослідження, урбанізоване середовище.

Постановка проблеми. У сучасних умовах ведення збройної боротьби штурмові дії залишаються однією з найскладніших, найбільш ресурсомістких і водночас найефективніших форм наступальних дій. Їх особливе значення простежується в контексті бойових дій у густозаселених урбанізованих районах, гірсько-лісистій місцевості та в умовах асиметричних конфліктів. Події останнього десятиліття, зокрема російська збройна агресія проти України, конфлікт у Сирії, локальні

конфлікти на Південному Кавказі, підтверджують необхідність глибокого аналізу як практики, так і наукового осмислення штурмових дій.

Одним із важливих напрямів воєнно-історичних і воєнно-наукових студій є історіографічне вивчення накопиченого досвіду, зокрема в межах російської наукової школи, яка, попри закритість окремих аспектів, має широкий масив дисертаційних досліджень, присвячених різним аспектам штурмових дій. Ці праці охоплюють період

від Першої світової війни до конфліктів початку ХХІ ст., розкриваючи проблематику тактики, інженерного та артилерійського забезпечення, морально-психологічної підготовки, взаємодії родів військ тощо.

На цьому тлі актуальним постає завдання комплексного аналізу російської дисертаційної історіографії штурмових дій як джерельної бази для розуміння концептуальних підходів, що формують оперативно-тактичне мислення сучасного противника. Такий аналіз дає змогу не лише ідентифікувати наукові тренди та прогалини, а й окреслити потенційні вектори дослідження для української військової історіографії та освітньо-наукового середовища загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналітична база статті сформована на основі 75 дисертаційних праць, захищених у військових та цивільних закладах російської федерації (рф) упродовж 1995–2020 років. Основними типами джерел виступають автореферати кандидатських і докторських дисертацій. Джерельна база репрезентативна за напрямками: історичний, воєнно-теоретичний, інженерний, психологічний, організаційно-управлінський.

Серед переваг джерел варто відзначити їхню фахову деталізацію та прикладну орієнтацію. Проте значна частина наукових праць характеризується методологічною одноманітністю, недостатнім рівнем критичного аналізу, а також обмеженим використанням міждисциплінарного та компаративного підходів. Роботи рідко залучають іноземні джерела чи сучасні міжнародні концепції ведення штурмових дій, що знижує аналітичну глибину історіографічного дискурсу.

Мета статті – на основі дисертаційних досліджень, захищених у 1995–2020 рр., здійснити ґрунтовний аналіз російської історіографії штурмових дій, виділити основні тематичні напрями та методологічні підходи, а також узагальнити ключові висновки і рекомендації авторів для визначення тенденцій розвитку та перспектив подальших наукових пошуків у цій галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній російській історіографії проблематика штурмових дій посідає помітне місце, що засвідчено значною кількістю дисертаційних досліджень, виконаних упродовж останніх 30 років. Їх ґрунтовний аналіз та узагальнення дають змогу виявити провідні наукові напрями, простежити динаміку розвитку дослідницьких підходів та охарактеризувати специфіку формування відповідної історіографічної традиції.

Більшість дисертацій мають прикладний характер і виконані за спеціальністю 20.02.22 – військові науки, що свідчить про практичну значущість теми для підготовки кадрів у збройних силах рф. Окремі праці захищені за спеціальностями історичних (07.00.02), психологічних (19.00.03) та медичних (14.02.03) наук¹.

Хронологічно переважна більшість захистів припадає на 2000–2010 рр., що збігається з активною фазою локальних конфліктів на пострадянському просторі (зокрема у Чечні та на Північному Кавказі) та реформуванням структури збройних сил рф.

Аналіз масиву російських дисертацій, присвячених штурмовим діям, дає підстави виокремити кілька провідних тематичних напрямів, кожен із яких відображає специфіку наукових інтересів дослідників, домінантні методологічні підходи та зміну воєнно-політичного контексту. Основними з них є: воєнно-історичні дослідження штурму; ведення штурмових дій в умовах різного середовища; праці, присвячені організаційному забезпеченню, управлінню бойовими діями та їх координації; праці з інженерно-технічного забезпечення штурмових дій; окремий напрям – морально-психологічне забезпечення.

Воєнно-історичні дослідження штурму є окремим напрямом, який об'єднує дисертаційні праці, присвячені еволюції штурмової тактики. Їх автори спиралися на досвід світових війн і локальних конфліктів ХХ–ХХІ ст., застосовуючи історико-порівняльний та оперативно-тактичний аналіз.

Питання штурмових дій у роки Першої світової війни досліджував П. Єгоров (Егоров, П. С. 2001), зосередившись на досвіді Східного фронту. У своїй праці він проаналізував особливості прориву укріплених ліній у позиційній війні, наголошуючи на труднощах у взаємодії артилерії та піхоти, а також недоліках технічного забезпечення.

Тактику, організацію та бойову співпрацю штурмових груп з підрозділами інших родів військ на різних ділянках німецько-радянського фронту розглянув Ю. Сергєєв (Сергеев, Ю. Г. 1995). Автор акцентує увагу на веденні боїв у міських та укріплених районах, наголошуючи на важливості точного планування й високої маневреності.

¹ У статті використано номенклатуру праць за Переліком наукових спеціальностей, що діє у російській федерації.

Найбільш репрезентативну групу праць присвячено німецько-радянській війні 1941–1945 років. Дослідник С. Петров (Петров, С. М. 2009) реконструював бойові дії штурмових груп у битві за Сталінград, розглянувши питання їхньої підготовки та структури. Штурм Берліна як кульмінаційну форму наступальних дій у великому місті з багаторівневою обороною противника вивчав Д. Васильєв (Васильєв, Д. Н. 2002).

Зазначені праці надають всебічне уявлення про тактику штурмових дій у міських боях Другої світової війни, розкриваючи історичні закономірності, структурні моделі штурму та прийоми взаємодії між родами військ. Ці праці мають високу практичну цінність для розроблення сучасних статутів і настанов ведення бою в урбанізованій місцевості. У них не лише систематизовано бойовий досвід минулого, вони стали методичною основою для вдосконалення сучасної військової освіти та підготовки до дій у міських умовах.

Традиційні рамки оперативно-тактичного аналізу істотно розширюють міждисциплінарні дослідження. Зокрема, Є. Петрова (Петрова, Е.С. 2014) проаналізувала участь жінок у штурмових підрозділах Червоної армії у роки Другої світової війни, поєднуючи соціально-історичний і військово-практичний підходи. Дослідник О. Марков (Марков, А.Е. 2009) здійснив порівняльний аналіз тактики штурмових формувань армій НАТО та Ізраїлю, висвітливши стандарти підготовки, використання новітніх технологій і принципи мобільності. Автори цих праць продемонстрували прагнення поєднати воєнно-історичний аналіз із соціальними, гендерними та порівняльними дослідженнями, що дає змогу глибше осмислити як внутрішню структуру штурмових дій, так і їх розвиток у контексті міжнародного досвіду.

Серед узагальнюючих праць доцільно виділити дисертацію М. Логінова (Логінов, М. С. 2008), у якій простежено розвиток штурмових дій від античних облогових практик до сучасних операцій у міському середовищі. Особливу увагу автор приділив порівнянню класичних прийомів облоги та штурму фортець із трансформацією методів у ХХ ст., здійснив спробу створити типологію штурму як форми бойових дій.

Заслуговує на увагу й праця І. Лебедева (Лебедев, И.Г. 2005), присвячена воєнно-історичному дослідженню розвитку озброєння та технічних засобів ближнього бою. Автор проаналізував зміну структури озброєння, його вплив на тактику штурмових підрозділів і взаємозалежність між

розвитком техніки та бойовою практикою. Дослідження заповнює нішу в історіографії, пов'язавши технічний розвиток озброєння з тактичними трансформаціями штурму, і є важливим джерелом для військових істориків і тактиків.

Узагальнюючи вищезазначене, можемо стверджувати, що воєнно-історичні дослідження штурмових дій охоплюють широкий спектр тем – від аналізу бойового досвіду в світових війнах до міждисциплінарних підходів і технічного розвитку озброєння. Ці праці формують історичну та методичну основу для осмислення й удосконалення сучасної тактики бою, зберігаючи актуальність як для воєнної науки, так і для практики.

Другим за обсягом і найбільш тематично диференційованим за змістом *напрямом* російської історіографії штурмових дій є праці, присвячені тактичним аспектам бою в різних умовах.

Найбільшу групу праць становлять *штурмові дії в урбанізованому середовищі*, у яких увагу акцентовано на специфіці бою в умовах щільної забудови, вертикального простору, обмеженої маневреності та насиченості інженерними загородженнями.

Дослідник А. Ардашев (Ардашев, А. А. 2004) вперше на початку 2000-х рр. здійснив спробу концептуального переосмислення міського бою у рамках російської воєнної науки. Його праця стала основою для подальших теоретико-практичних напрацювань. Дисертація позначила перехід від радянського шаблонного мислення до гнучкої тактики, що враховує багаторівневість міського простору, обмеження бронетехніки та складність координації дій у щільній забудові. Автор розглядає міські бої як самостійне явище, що принципово відрізняється від боїв на відкритій місцевості.

Від початку 2000-х рр., на фоні війни у Чечні, простежується різке зростання уваги до штурмових дій в умовах урбанізованої місцевості. Так, А. Лисенко (Лисенко, А. В. 2004) проаналізував взаємодію піхотних підрозділів з вогневими засобами підтримки, акцентуючи увагу на необхідності автономних малих штурмових груп і теоретичному осмисленні практики у Чечні. Дослідник С. Кобрін (Кобрин, С. А. 2012) вивчав досвід чеченських кампаній як модель сучасної міської війни, здійснивши акцент на тактичних прийомах подолання укріплених позицій, систематизував техніко-тактичні засоби. В. Яковлев (Яковлев, В. Е. 2018) розглядав новітні методи прориву оборони у містах з урахуванням технологій зв'язку та спостереження, використання безпілотних

літальних апаратів (далі – БпЛА), цифрових систем управління та навчальних тренажерів. Автори усіх праць сходяться на ключовій ідеї: міський бій потребує спеціалізованої підготовки, гнучких структур, високої взаємодії між підрозділами та врахування особливостей урбанізованого середовища.

Важливу нішу займають праці, присвячені *штурму в складних природно-географічних умовах*.

У дисертаційних дослідженнях гірська та гірсько-лісиста місцевість розглядалася як серйозний виклик для планування, організації та ведення штурмових дій, проте, кожен з авторів робить власний акцент. Зокрема, О. Савельєв (Савельєв, А.П. 2011) зосередився на впливі гірського рельєфу та обмежених технічних засобах, С. Таранець (Таранець, С. Г. 2009) – на труднощах координації дій в умовах гірсько-ліистої зони, а П. Ширяєв (Ширяєв, П. Н. 2004) – на формуванні практичних рекомендацій на основі моделювання штурмових дій у складних природних умовах. Ці праці мають переважно оперативнотактичний характер і базуються на досвіді бойових дій у південних регіонах росії.

Окремий блок праць становлять дослідження *штурму фортифікаційних систем*. Так, С. Громов (Громов, С. А. 1996) одним із перших систематизував способи прориву глибокоешелонованої оборони, сформував універсальну концепцію тактики штурму укріплень. Дослідник М. Сидоров (Сидоров, М. Е. 2003) проаналізував бойові дії у Карелії під час Другої світової війни як приклад штурму природно-інженерних укріплень. Він розглядав інженерне забезпечення штурму як самостійний і вирішальний чинник бойових дій, технічну опору тактики прориву, сформував системне бачення організації інженерного забезпечення штурмових дій.

У цих працях простежується зв'язок між історичним досвідом і сучасною воєнною теорією.

Значний інтерес викликають праці, присвячені *штурмовим діям в умовах обмеженого часу, видимості та вночі*. Так, А. Морозов (Морозов, А.С. 2012) вперше в історіографії виокремив часовий чинник не контекстом, а головним об'єктом аналізу, заклав методичну основу для підготовки підрозділів до штурмових дій у надзвичайних, кризових або антитерористичних умовах. Автор розробив алгоритмічну модель штурму з урахуванням обмеженого часу, ввів поняття «тимчасового коридору рішень» у плануванні бойових дій; сформулював тактичні принципи адаптивного управління в умовах інформаційно-

го дефіциту та тиску часу. Дисертація розширює рамки воєнної історіографії, інтегруючи елементи кризового менеджменту та оперативного мислення.

Дослідник В. Мельников (Мельников, В. Д. 2008) розглядав проблеми координації дій підрозділів у темний час доби, досліджував способи підвищення ефективності дій штурмових підрозділів через технічні засоби, зміну організації бою та підготовку особового складу. Дисертація М. Зоріна (Зорин, Н. А. 2013) зосереджена на організаційно-тактичних і технічних аспектах, приділивши значення координації, психологічній готовності особового складу та використанню спеціальних приладів.

Ключова ідея праць – необхідність адаптації штурмової тактики до нових вимог бою, у якому обмеження інформації, часу та простору відіграють критичну роль.

Унікальне місце займає дослідження С. Волкова (Волков, С. И. 2012), присвячене тактиці штурму в умовах *радіаційно-хімічного зараження*. Автор проаналізував принципи спеціальної розвідки, захисту особового складу та особливості дій у засобах індивідуального захисту. Дослідник переформатував поняття боєздатності в умовах високої загрози навколишньому середовищу та запровадив модель бойових дій, орієнтовану на виживання, адаптацію та ефективність у надзвичайно складних умовах.

В останні роки помітно зросла увага до *штурму в умовах гібридних і асиметричних конфліктів*. Особливої актуальності набули питання застосування безпілотних літальних апаратів.

Дисертація І. Волкова (Волков, И. С. 2010) стала однією з перших спроб на пострадянському просторі комплексного дослідження застосування БпЛА у штурмових діях. Автор здійснив систематизацію тактичного, організаційного та методичного досвіду використання БпЛА у взаємодії з піхотою та бронетехнікою. Дослідник М. Федоров (Федоров, М. В. 2015) розширив аналіз, акцентуючи увагу на організації й управлінні штурмом з інтеграцією БпЛА, а також звернув увагу на нормативно-правові аспекти та безпосереднє тактичне моделювання. Головний висновок – БпЛА сьогодні – це невід'ємний елемент тактики малих груп, розвідки, коригування артилерії та навіть ударних дій.

Особливості штурмових дій розглядалися у дослідженнях, присвячених тактиці штурмових підрозділів внутрішніх військ рф під час ведення міських контртерористичних операцій.

Так, у дослідженнях О. Герасимова (Герасимов, А. В. 2010), Є. Зайцева (Зайцев, Е. Н. 2011), В. Полякова (Поляков, В. А. 2006) і В. Романова (Романов, В. И. 2007) комплексно розглядалася тактика штурмових дій у різних контекстах сучасних бойових операцій – від контртерористичних заходів у міських умовах і звільнення заручників до боротьби з незаконними збройними формуваннями та ліквідації наслідків збройних повстань. Зазначені праці наголошують на важливості координації дій між підрозділами, системному плануванні, психологічній підготовці особового складу і використанні сучасних технічних засобів для мінімізації ризиків і підвищення ефективності операцій. Автори зацентрували увагу на розробленні практичних рекомендацій і алгоритмів дій, адаптованих до специфіки різних бойових ситуацій, що робить їхні праці цінним внеском у розвиток методології ведення штурмових дій у сучасних умовах.

Особливостям застосування штурмових дій у миротворчих операціях присвячена праця А. Беляєва (Беляев, А. К. 2010). Автор розглядає тактику та методи їх проведення в умовах обмеженого використання сили, політичних і гуманітарних обмежень. Особливу увагу приділено мінімізації втрат серед цивільного населення та особового складу, а також дотриманню міжнародно-правових норм.

Загалом дисертації, присвячені питанням ведення бойових дій в умовах різного середовища, продемонстрували намагання авторів адаптувати штурмові дії до максимально широкого спектра бойових умов. Відзначається їх орієнтація на прикладні аспекти, а також прагнення врахувати досягнення сучасного технологічного розвитку та досвіду локальних конфліктів. Однак у більшості праць відсутнє критичне осмислення історичного контексту та гуманітарних аспектів бойових дій, що залишає перспективи для подальших наукових пошуків і міждисциплінарних досліджень.

Третім вагогим **напрямом** у масиві російських дисертаційних досліджень із штурмових дій, що формують джерельну базу для історіографічного аналізу, є праці, присвячені *організаційному забезпеченню, управлінню бойовими діями та їх координації*. Цей кластер вирізняється прагматичною орієнтацією і тісним зв'язком з актуальними потребами військової практики та підготовки фахівців.

Важлива група досліджень зосереджена на розробленні *оптимальних моделей управління штурмовими підрозділами* в умовах динамічної

та багатофакторної бойової обстановки. Зокрема, С. Власов (Власов, С. Д. 2008) проаналізував структурно-функціональні моделі управління в умовах багаторівневої оперативної підпорядкованості. Автор С. Іванов (Іванов, С. П. 2010) зосередився на прийнятті рішень у реальному часі, враховуючи швидкоплинність тактичної ситуації під час штурму. У цих працях наголошено на важливості автоматизації управлінських процесів, застосуванні мобільних штабів і сучасних систем зв'язку для оперативного реагування на ситуацію, що склалася.

Особливу увагу в дослідженнях приділено взаємодії штурмових підрозділів з артилерією – традиційно ключовому чиннику прориву оборони противника. Так, Ю. Орлов (Орлов, Ю. П. 2003) проаналізував історичний досвід координації вогню під час штурму укріплених об'єктів у роки Другої світової війни. Автор А. Данілов (Данилов, А. П. 2010) досліджував тактичні схеми взаємодії піхоти, артилерії, танкових і авіаційних підрозділів, підкреслюючи необхідність чіткого планування та технічної узгодженості дій. Дослідник І. Александров (Александров, И. П. 2005) розглядав артилерію не лише як засіб вогневого ураження противника, а як системоутворюючий елемент штурмових операцій, обґрунтовуючи потребу в розробленні сучасних штурмових САУ, інженерних танків і важких вогнеметних систем.

Усі дослідники наголошують, що успіх штурму залежить від поетапної, технологічно забезпеченої взаємодії між підрозділами, а також від високої підготовки командного та особового складу. У низці дисертацій сформульовано практичні рекомендації щодо удосконалення навчання штабних офіцерів піхоти й артилерії.

При цьому окрему увагу приділено тиловому забезпеченню та зв'язку. Зокрема, І. Морозов (Морозов, И. 2015) акцентував на значенні інтеграції логістичних операцій у загальний план штурму, особливо у складних умовах рельєфу. Дослідник Є. Смірнов (Смирнов, Е. И. 2006) дослідив роль системи зв'язку як критичного елементу управління військами в умовах інтенсивної радіоелектронної боротьби. Він зазначав, що надійний зв'язок забезпечує ефективну взаємодію між командними пунктами та підрозділами, оперативність ухвалення рішень і стійкість командної структури.

Загалом зазначені праці мають прикладний характер, спрямовані на вдосконалення бойового управління, логістики та комунікацій у складних умовах сучасного бою.

Окрему групу утворюють дослідження *кадрового забезпечення та мобілізаційної підготовки штурмових підрозділів*, що включає формування частин, відбір особового складу, тренування в умовах, наближених до бойових, та морально-психологічну підготовку. Так, Р. Калінін (Калінін, Р. С. 2008) проаналізував нормативно-правове забезпечення мобілізації та формування штурмових підрозділів, наголосивши на необхідності створення системи постійної мобілізаційної готовності з акцентом на розвиток територіальних мобілізаційних ресурсів, орієнтованих на швидке доукомплектування частин.

У праці Р. Семенова (Семенов, Р. А. 2011) розглядалися сучасні підходи до підготовки штурмових підрозділів з урахуванням реального бойового досвіду та впровадження технологій симуляції. Автор акцентував увагу на необхідності адаптації навчальних програм до умов асиметричних конфліктів і нестандартних операцій. У праці наголошується на важливості розроблення спеціалізованих тренажерів, впровадження модульної системи підготовки та постійного контролю її ефективності.

Узагальнивши, можемо стверджувати, що дослідження в межах цього напрямку зосереджені на комплексному аналізі організаційного, управлінського та кадрового забезпечення штурмових дій. Зазначені праці мають прикладну спрямованість і орієнтовані на удосконалення систем управління, логістики, зв'язку та підготовки особового складу в умовах сучасного бою. Значну увагу приділено взаємодії між підрозділами, автоматизації управління, мобілізаційній готовності й адаптації навчальних програм до реалій асиметричних конфліктів, що актуалізує ці дослідження для військової науки і практики.

Четвертий тематичний *напрямок* масиву російських дисертаційних праць охоплює проблематику *інженерно-технічного забезпечення штурмових дій*, зокрема дій саперних підрозділів, створення інженерних перешкод, мінування і розмінування, а також розвитку матеріально-технічної інфраструктури підрозділів інженерного спрямування. У цьому напрямі дослідження мають переважно прикладний характер і орієнтовані на практичні рекомендації для бойових підрозділів.

Одним із центральних сюжетів цього напрямку є історичний і сучасний аналіз діяльності інженерно-саперних підрозділів у контексті підготовки до штурму, прориву оборонних рубежів, подолання інженерних загороджень і мінних по-

лів. Так, Ю. Тітов (Титов, Ю. К. 2002) ґрунтовно дослідив методи інженерної підготовки території та забезпечення проходів у мінно-вибухових загородженнях противника. Дослідник М. Сидоров (Сидоров, М. Е. 2003) акцентував увагу на досвіді інженерної підтримки штурмових дій у міських умовах. Автор К. Семенов (Семенов, К. В. 2009) запропонував аналіз ефективності різних систем мінування в умовах маневреної війни.

У зазначених працях наголошено на важливості синхронізації дій саперів із піхотними та бронетанковими підрозділами.

Важливе місце у дослідженнях посідають питання створення інженерних перешкод і пророблення проходів у загородженнях. Цей тематичний напрям зосереджений на практичних аспектах спорудження бар'єрних рубежів, підготовці штучних проходів та забезпеченні маневру штурмових підрозділів у складних умовах інженерної інфраструктури. Так, В. Панфілов (Панфілов, В. Г. 1999) проаналізував радянський досвід інженерного забезпечення під час наступальних операцій у Другій світовій війні. Автор С. Нікітін (Никитин, С. Л. 2014) досліджував використання сучасних технічних засобів для пророблення проходів у мінно-вибухових та інженерних загородженнях у локальних конфліктах.

У дисертаціях цього блоку особливу увагу приділено розвитку технічних засобів прориву, в тому числі інженерних машин розгородження та дистанційного розмінування.

Окремий піднапрямок досліджень присвячений *трансформації структури інженерних військ*, адаптації їх до нових форм збройної боротьби та інтеграції з іншими родами військ. Так, О. Кузнецов (Кузнецов, А. Н. 1998) досліджував еволюцію організаційної структури інженерних частин у збройних силах російської федерації у пострадянський період. Автор акцентує увагу на необхідності розширення функціоналу інженерних підрозділів – від класичних завдань до участі у контртерористичних і стабілізаційних операціях.

У цілому, інженерно-технічна проблематика в історіографії представлена достатньо системно, проте, має виражений технократичний характер. Праці цього напрямку базуються переважно на військово-прикладному підході з використанням бойового досвіду, технічної документації та нормативно-правових актів. Проте відсутні міждисциплінарні дослідження, що поєднують інженерний аспект із гуманітарними або соціальними вимірами штурму (наприклад, вплив руйнувань

на цивільну інфраструктуру чи морально-психологічну стійкість військовослужбовців саперних підрозділів).

П'ятий тематичний **напрямок** у структурі російської історіографії штурмових дій присвячений *людському чиннику* та зосереджений на вивченні особливостей психологічної підготовки особового складу, моральної стійкості військовослужбовців у стресових умовах бойових дій, а також на аналізі систем морально-психологічного забезпечення у збройних силах рф.

Цей напрямок, порівняно з технічними або тактичними аспектами, представлений меншою кількістю дисертацій, однак, має особливу актуальність з огляду на специфіку штурмових дій, що передбачають інтенсивні бойові навантаження, високий рівень ризику та жорсткі умови ведення бою.

Дослідження аспектів психологічної підготовки військовослужбовців до штурмових дій присвячені питанням формування психологічної витривалості, стресостійкості та бойової мотивації солдатів і офіцерів, зокрема у складі штурмових і спеціалізованих підрозділів. Так, С. Іванов (Іванов, С. А. 2016) акцентував увагу на психологічних аспектах участі у штурмових операціях в умовах сучасної гібридної війни, виокремлює роль психотренінгів, моделювання екстремальних ситуацій і впровадження психологічного супроводу в систему бойової підготовки.

Інша важлива складова цього напрямку – вивчення системи морально-психологічного забезпечення у штурмових операціях, що включає інституційну підтримку військових психологів, роботу по зміцненню морального духу підрозділів, вплив ідеологічних чинників тощо. У дисертації Б. Антонова (Антонов, Б. М. 2010) проаналізовано роль морально-психологічного забезпечення у підвищенні бойової ефективності підрозділів під час локальних конфліктів. Автор також розглядав зміну ідеологічних моделей у пострадянський період та їхній вплив на морально-психологічний стан військовослужбовців.

Дослідження цього напрямку хоча й нечисельні, проте, акцентують увагу на ключовому значенні психологічної стійкості під час штурмових дій, що вирізняються підвищеним рівнем стресу, ризику й інтенсивного фізичного та емоційного навантаження. Більшість дисертацій базуються на емпіричних даних, отриманих під час бойової підготовки або службових відряджень у «гарячі» точки. Однак наявні праці мають певні обмеження: відчувається нестача міждисциплінарного

підходу (зокрема з урахуванням даних військової медицини, нейропсихології тощо), а також аналізу довготривалих наслідків участі у штурмових діях для психічного здоров'я особового складу.

Проаналізувавши основні тематичні напрями дисертаційних досліджень, присвячених штурмовим діям, встановлено їх чітку практичну спрямованість із акцентом на оперативно-тактичні питання, технічне забезпечення та координацію дій підрозділів. Історичний матеріал переважно використовувався для ілюстрації розвитку тактики, натомість глибокі критичні огляди трапляються нечасто. Значну увагу приділено веденню боїв у міських умовах та використанню сучасних технологій. Водночас теоретичні підходи, гуманітарні та міжнародно-правові аспекти залишаються недостатньо опрацьованими. Компаративні дослідження досвіду інших країн з цієї тематики проводилися фрагментарно й без належної системності.

Змістовий фокус таких праць зумовив і методологічний апарат, що ґрунтується на поєднанні історико-аналітичних підходів, тактичного моделювання, емпіричних спостережень та аналітичних узагальнень. У дослідженнях активно застосовували як загальнонаукові, так і спеціальні методи.

Одним із найпоширеніших методів є *історико-порівняльний аналіз*, застосований у працях П. Євтушенка (Євтушенко, П. В. 2001), С. Петрова (Петров, С. М. 2009). Цей підхід дав змогу виявити еволюцію штурмової тактики на основі порівняння досвіду армій СРСР, Німеччини, США, а також аналізу бойових донесень, архівних матеріалів (зокрема з фондів ЦАМО рф) і бойових журналів. *Історико-генетичний* метод дав змогу відтворити трансформацію організаційно-тактичних форм штурмових груп.

У працях К. Сафронова (Сафронов, К. И. 2006), І. Серединіна (Серединин, И. О. 2019), В. Яковлева (Яковлев, В. Е. 2018) використано методи *тактичного моделювання, створення сценаріїв та симуляцій*. Моделювання здійснювалося як на основі картографічного аналізу, так і за допомогою макетів міських забудов і сучасних програмних симуляторів. Такий підхід дав змогу тестувати різні варіанти штурму в змінних умовах урбанізованого бою, а також прогнозувати бойові втрати, темпи просування та ефективність вогневої підтримки.

Метод *глибокого аналізу реальних бойових операцій* широко застосовано для оцінювання практичної ефективності тактичних схем, зо-

крема у працях О. Герасимова (Герасимов, А. В. 2010), О. Петрова (Петров, А. И. 2009). Автори спиралися на операції в Грозному, Алеппо, Рацці, Мосулі, детально вивчаючи час нейтралізації об'єктів, характер опору противника, втрати особового складу, рівень координації між штурмовими групами та артилерією. Особливу увагу приділено аналізу багатошарової оборони противника у щільно забудованих районах.

У низці дисертацій, зокрема С. Таранця (Таранець, С. Г. 2009), В. Баранова (Баранов, В. С. 2004), П. Ширяєва (Ширяев, П. Н. 2004), широко застосовано *методику аналізу* архівних джерел, нормативно-правових актів, бойових інструкцій, стандартів НАТО, бойових журналів і рапортів. Це дало змогу встановити відповідність або розбіжність між статутними вимогами та реальним перебігом штурмових операцій.

У працях С. Іванова (Іванов, С. А. 2016), Б. Антонова (Антонов, Б. М. 2010) та О. Герасимова (Герасимов, А. В. 2010) вперше застосовано *комплекс соціологічних опитувань*, психодіагностики, аналізу ПТСР, морально-психологічної стійкості. Зокрема оцінювалася роль бойового стресу, взаємодії всередині групи та ефективність передштурмових психологічних тренувань у підготовчих центрах.

Методи *польових навчань, імітаційних боїв і симуляцій* застосовувалися для перевірки ефективності різних структур штурмових груп, типів озброєння та засобів вогневої підтримки у працях Р. Семенова (Семенов, Р. А. 2011), М. Соколова (Соколов, М. В. 2018), А. Лисенка (Лисенко, А. В. 2004), О. Фролова (Фролов, А. С. 2003). За допомогою макетів будівель, урбан-полігонів і комп'ютерного моделювання дослідники імітували штурмові дії підрозділів у реальному масштабі часу.

У працях В. Баранова (Баранов, В. С. 2004), І. Морозова (Морозов, И. В. 2015) проведено системний статистичний аналіз результативності штурмових операцій. Аналізувалися темпи просування, співвідношення втрат, коефіцієнти вогневого ураження та ресурсне забезпечення. Дослідники Ю. Тітов (Титов, Ю. К. 2002) та М. Сидоров (Сидоров, М. Е. 2003) вивчали моделі тилового постачання, евакуації поранених і функціонування інженерних груп підтримки.

У дослідженнях І. Серединіна (Серединин, И. О. 2019) та В. Яковлева (Яковлев, В. Е. 2018) виокремлено інноваційні методи, зокрема застосування безпілотних літальних апаратів для тактичної розвідки та коригування вогню, впровадження геоінформаційних систем для плану-

вання маршрутів штурму, а також алгоритмізацію взаємодії між підрозділами в умовах радіоелектронної боротьби.

Отже, методологічне забезпечення досліджень штурмових дій є багатовекторним, із поступовим переходом від переважно історичних реконструкцій до симуляційних та інтегрованих цифрових методів.

Комплексне використання архівного, емпіричного, психологічного та оперативного-тактичного інструментарію дає змогу не лише реконструювати хід штурмових операцій минулого, а й адаптувати тактику до умов сучасного загальновійськового бою. Особливої значущості набувають польові експерименти, застосування ПС-технологій, бойове моделювання та інтеграція даних БпЛА як ключові чинники точного планування й управління штурмовими діями в урбанізованому середовищі.

Загальний аналіз дисертацій показав, що науково-методичний інструментарій у цій сфері поступово уніфікується, охоплюючи класичні історичні методи, тактичну реконструкцію та сучасні цифрові рішення. Така міждисциплінарна модель дає змогу формувати обґрунтовані рекомендації з удосконалення організації, підготовки та застосування штурмових підрозділів у майбутніх конфліктах.

Висновки, рекомендації та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши масив дисертаційних досліджень, автори систематизували їх ключові висновки та розробили рекомендації щодо підвищення ефективності штурмових дій.

Встановлено, що найефективнішою формою організації визнано малу штурмову групу чисельністю від 6 до 12 осіб зі спеціалізованим складом (інженери, снайпери, гранатометники), що діє автономно та має високий рівень внутрішньої координації. На практиці застосовуються базові моделі «розвідка → блокування → вогонь → прорив» та «проникнення → зачистка → контроль», що підтверджено у працях О. Ардашева (Ардашев, О. Ю. 2007), О. Петрова (Петров, А. И. 2009) та В. Яковлева (Яковлев, В. Е. 2018).

З'ясовано, що успішність штурму безпосередньо залежить від забезпечення вогневого домінування, що досягається застосуванням високоточної зброї й артилерії, що створює «вогневий коридор» для просування піхоти. Цей підхід розкритий у працях В. Баранова (Баранов, В. С. 2004), В. Прокоф'єва (Прокофьев, В. И. 2003) та К. Сафронова (Сафронов, К. И. 2006). При цьому бронетехніку розглядають як мобільну фортецю,

що виконує функції прикриття, підтримки й евакуації, що детально проаналізовано у дослідженні М. Сидорова (Сидоров, М. В. 2005).

Виявлено, що ключову роль у підвищенні ефективності штурмових дій відіграє інтеграція інженерних підрозділів до складу штурмових груп. Вони виконують завдання із розмінування, руйнування укріплень і створення проходів для піхоти. У працях С. Кобріна (Кобрин, С. А. 2012), В. Панфілова (Панфилов, В. Г. 1999), М. Сидорова (Сидоров М. Е. 2003) та Ю. Тітова (Титов, Ю. К. 2002) доведено, що інженерне забезпечення є вирішальним чинником при веденні міських штурмів.

Дослідження показують, що психологічна стійкість особового складу прямо корелює зі зниженням бойових втрат. Високий рівень колективної згуртованості та залучення військових психологів у підрозділі є визначальними для збереження боєздатності та запобігання паніці. Цей напрям розроблений у дисертаціях Б. Антонова (Антонов, Б. М. 2010), С. Іванова (Иванов, С. А. 2016), С. Кобріна (Кобрин, С. А. 2012) та О. Савельєва (Савельев, А. П. 2011).

Аналіз праць підтвердив необхідність створення постійно діючих штурмових підрозділів, що спеціалізуються на міських боях. Підготовка має проводитись за уніфікованими стандартами з відпрацюванням операцій в умовах, наближених до реальних, включаючи нічні дії (Герасимов, А. В. 2010; Кобрин, С. А. 2012; Лисенко, А. В. 2004; Петров, А. И. 2009; Соловьев, А. В. 2001; Яковлев, В. Е. 2018). Додатково обґрунтовано потребу в уніфікованих комплексах екіпіровки, що включають легку броню, засоби зв'язку, штурмові драбини та спеціалізоване озброєння. Використання мобільних штурмових платформ і роботизованих комплексів розглядається як чинник зменшення ризиків (Герасимов, А. В. 2010; Савельев, А. П. 2011; Соловьев, А. В. 2001; Яковлев, В. Е. 2018).

Рекомендовано інтегрувати системи управління боєм для обміну даними у реальному часі, ввести до штату штурмових груп спеціалістів із радіоелектронної боротьби та коригування вогню. Інженерні підрозділи доцільно посилювати легкою бронетехнікою та засобами знешкодження вибухових пристроїв (Баранов, В. С. 2004; Сафронов, К. И. 2006; Соколов, М. В. 2018).

З'ясовано, що обов'язковою є підготовка кожного військовослужбовця до надання само- та взаємодопомоги. Доцільним є створення спеціалізованих підрозділів для швидкої медичної евакуації, зокрема у нічних умовах (Кузнецов, Л. Г. 2004; Соколов, М. В. 2018).

Комплексне вивчення російських дисертаційних досліджень у галузі штурмових дій дає змогу виділити такі системні напрями удосконалення: оптимізацію структури штурмових груп, забезпечення вогневого домінування, інтеграцію інженерних і психологічних компонентів, уніфікацію навчально-бойової підготовки та впровадження інноваційних технологій. Кожна з рекомендацій підтверджена конкретними науковими працями, що істотно посилює їхнє практичне значення.

У цілому, історіографічний аналіз дисертаційних досліджень штурму та штурмових дій у російській воєнно-історичній науці демонструє системний пошук відповідей на виклики, з якими стикається російська армія в умовах сучасних локальних конфліктів. Ці праці засвідчують розуміння того, що успіх бойових дій залежить не лише від тактики, а й від гнучкої організації, технічного оснащення, злагодженої взаємодії між підрозділами та високого рівня підготовки й психологічної стійкості особового складу.

Загалом російська історіографія обраної теми вирізняється прикладним спрямуванням, широкою тематикою та методологічною варіативністю. Дисертації спираються на аналіз досвіду світових і локальних воєн, архівних матеріалів і зарубіжних джерел. Зберігається фокус на історико-тактичному аналізі, водночас зростає увага до організаційного планування та забезпечення штурмових дій. Значний інтерес приділяється технічним засобам, логістиці, психологічній підготовці та адаптації досвіду до умов боїв у міських і гірських районах. Активно досліджується зарубіжний досвід, зокрема армій НАТО та Ізраїлю, а також поступово впроваджуються цифрові технології: БпЛА, системи управління вогнем і комп'ютерні симулятори.

Підсумовуючи зазначимо, що російська історіографія штурмових дій має комплексний характер, поєднуючи традиційні підходи із сучасними технологічними інноваціями та психологічними аспектами. Вона орієнтована на досягнення балансу між історичним аналізом і прикладними потребами збройних сил.

Для української воєнно-історичної науки цей матеріал має цінність, оскільки дає змогу системно осмислити методологічні підходи й пріоритети противника, виявити його сильні й вразливі сторони, а також слугує базою для порівняльних досліджень, критичного переосмислення власного бойового досвіду та формування актуальних напрямів вітчизняних досліджень у контексті сучасної російсько-української війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Александров, И. П. (2005). *История развития штурмовой артиллерии*: дисс. ... канд. ист. наук. Санкт-Петербург, 279 с.
- Антонов, Б. М. (2010). *Морально-психологическое обеспечение штурмовых подразделений*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 147 с.
- Ардашев, А. А. (2004). *Тактика штурмовых действий в условиях городской застройки: исторический анализ и современный опыт*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 204 с.
- Баранов, В. С. (2004). *Огневая поддержка штурмовых подразделений в современной войне*: дисс. ... доктора воен. наук. Санкт-Петербург, 320 с.
- Беляев, А. К. (2010). *Применение штурмовых действий в миротворческих операциях*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 189 с.
- Васильев, Д. Н. (2002). *Бои за укрепленные города в годы Второй мировой войны*: дисс. ... канд. ист. наук. Москва, 187 с.
- Власов, С. Д. (2008). *Командование штурмовыми подразделениями в условиях многоуровневой обороны*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 201 с.
- Волков, И. С. (2010). *Использование беспилотных аппаратов в штурмовых действиях*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 190 с.
- Волков, С. И. (2012). *Штурмовые действия в условиях радиационного и химического заражения*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 180 с.
- Герасимов, А. В. (2010). *Тактика штурмовых подразделений внутренних войск МВД РФ в городских условиях (опыт контртеррористических операций)*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 248 с.
- Громов, С. А. (1996). *Штурм укрепленных районов противника в оборонительной операции*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 170 с.
- Данилов, А. П. (2010). *Организация взаимодействия родов войск при штурме*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 201 с.
- Евтушенко, П. В. (2001). *Историко-тактический анализ штурма фортификационных сооружений в XX столетии*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 184 с.
- Егоров, П. С. (2001). *Штурм фортификационных сооружений периода Первой мировой войны*: дисс. ... канд. ист. наук. Москва, 195 с.
- Зайцев, Е. Н. (2011). *Тактика штурма при освобождении заложников*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 185 с.
- Зорин, Н. А. (2013). *Тактика ночного штурма*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 175 с.
- Иванов, С. П. (2010). *Оперативное искусство штурма в локальных войнах конца XX – начала XXI века*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 210 с.
- Иванов, С. А. (2016). *Психологическая подготовка штурмовиков*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 164 с.
- Калинин, Р. С. (2008). *Мобилизационная подготовка штурмовых частей в преддверии боевых действий*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 190 с.
- Кобрин, С. А. (2012). *Штурм укрепленных позиций в условиях городского боя: тактические приемы и опыт локальных конфликтов*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 245 с.
- Кузнецов, А. Н. (1998). *История и перспективы развития штурмовых инженерных частей*: дисс. ... канд. ист. наук. Москва, 178 с.
- Кузнецов, Л. Г. (2004). *Медицинское обеспечение подразделений при штурмовых операциях*: дисс. ... канд. мед. наук. Москва, 175 с.
- Лебедев, И. Г. (2005). *Эволюция средств ближнего боя в штурмовых операциях*: дисс. ... канд. ист. наук. Москва, 205 с.
- Лисенко, А. В. (2004). *Тактика штурмовых действий в условиях городской застройки: опыт и перспективы применения*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 198 с.
- Логинов, А. П. (1997). *Тактика штурмовых подразделений в боях за укрепленные населенные пункты в годы Великой Отечественной войны (1943–1945 гг.)*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 188 с.
- Логинов, М. С. (2008). *Штурм укрепленных объектов: историческая эволюция методов и средств*: дисс. ... канд. ист. наук. Казань, 220 с.

- Марков, А. Е. (2009). *Анализ зарубежного опыта штурмовых действий*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 187 с.
- Мельников, В. Д. (2008). *Тактика штурма в условиях ограниченной видимости*: дисс. ... канд. воен. наук. Санкт-Петербург, 178 с.
- Михайлов, Г. П. (2014). *Штурмовые действия и информационное обеспечение операции*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 215 с.
- Морозов, А. С. (2012). *Штурмовые действия в условиях ограниченного времени*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 190 с.
- Морозов, И. В. (2015). *Организация тылового обеспечения штурмовых групп*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 160 с.
- Никитин, С. Л. (2014). *Штурмовая интеграция современных средств поражения*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 157 с.
- Орлов, Ю. П. (2003). *Огневая поддержка штурмовых групп*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 180 с.
- Панфилов, В. Г. (1999). *Инженерное обеспечение штурмовых операций в условиях крупного города (на примере боев за Будапешт и Кенигсберг)*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 175 с.
- Петров, А. И. (2009). *Боевые действия штурмовых отрядов в городских условиях в ходе локальных конфликтов (опыт и перспективы применения)*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 210 с.
- Петров, С. М. (2009). *Организация и тактика штурмовых подразделений в городских боях Великой Отечественной войны (1942–1945 гг.)*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 215 с.
- Петрова, Е. С. (2014). *Женщины в штурмовых подразделениях Второй мировой войны*: дисс. ... канд. ист. наук. Москва, 175 с.
- Поляков, В. А. (2006). *Штурмовые действия при ликвидации незаконных вооружённых формирований*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 195 с.
- Прокофьев, В. И. (2003). *Средства прорыва позиций противника в условиях укрепленной обороны*: учеб. пособие. Москва: Военная академия, 72 с.
- Романов, В. И. (2007). *Штурмовые действия при ликвидации последствий вооружённых мятежей*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 180 с.
- Савельев, А. П. (2011). *Штурмовые действия в горах*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 198 с.
- Савченко, И. М. (2001). *Огневая поддержка штурмовых групп в боях за город*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 160 с.
- Сафронов, К. И. (2006). *Артиллерийская поддержка штурмовых действий у сложной урбанизированной местности*: дисс. ... канд. воен. наук. Санкт-Петербург, 190 с.
- Семенов, К. В. (2009). *Инженерное обеспечение штурма городских объектов*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 210 с.
- Семенов, Р. А. (2011). *Подготовка штурмовых групп в учебных центрах*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 149 с.
- Сергеев, Ю. Г. (1995). *Применение штурмовых отрядов в Великой Отечественной войне*: дисс. ... канд. ист. наук. Москва, 180 с.
- Серединин, И. О. (2019). *Тактика штурмовых подразделений при ликвидации очагов организованного вооружённого сопротивления в городских условиях*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 185 с.
- Сидоров, М. В. (2005). *Боевое применение бронетехники в штурмовых операциях*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 203 с.
- Сидоров, М. Е. (2003). *Инженерное обеспечение штурмовых действий в условиях укрепленных районов противника*: дисс. ... канд. воен. наук. Санкт-Петербург, 198 с.
- Смирнов, Е. И. (2006). *Организация связи в штурмовых действиях*: дисс. ... канд. воен. наук. Санкт-Петербург, 180 с.
- Соколов, М. В. (2018). *Штурмовые действия в условиях локальных конфликтов XXI столетия*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 174 с.
- Соловьёв, А. В. (2001). *Боевое применение штурмовых подразделений в условиях городского боя*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 210 с.
- Таранец, С. Г. (2009). *Организация штурмовых операций в условиях горно-лесистой местности*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 185 с.

- Титов, Ю. К. (2002). *Инженерно-саперное обеспечение штурмовых операций*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 158 с.
- Фёдоров, М. В. (2015). *Организация и управление штурмом с применением БПЛА*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 190 с.
- Фролов, А. С. (2003). *Организация и тактика штурмовых действий в условиях городского боя (по опыту Великой Отечественной войны и локальных конфликтов)*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 210 с.
- Ширяев, П. Н. (2004). *Боевые действия в горно-лесистой местности с элементами штурмовых операций*: дисс. ... канд. воен. наук. Владикавказ, 198 с.
- Яковлев, В. Е. (2018). *Организация и ведение штурмовых действий в условиях сложной городской застройки (на примере локальных конфликтов конца XX – начала XXI века)*: дисс. ... канд. воен. наук. Москва, 230 с.

REFERENCES

- Aleksandrov, I. P. (2005). *Istoriya razvitiya shturmovoï artillerii* [History of development of assault artillery]. (Candidate's thesis). Sankt-Peterburg, 279 s. [in Russian].
- Antonov, B. M. (2010). *Moralno-psihologicheskoe obespechenie shturmovykh podrazdelenij* [Morally-psychological providing of assault subdivisions]. (Candidate's thesis). Moskva, 147 s. [in Russian].
- Ardashev, A. A. (2004). *Taktika shturmovykh dejstvij v usloviyah gorodskoj zastrojki: istoricheskij analiz i sovremennij opyt* [Tactics of assault actions in the conditions of municipal building]. (Candidate's thesis). Moskva, 204 s. [in Russian].
- Baranov, V. S. (2004). *Ognevaya podderzhka shturmovykh podrazdelenij v sovremennoj vojne* [Fire support of assault subdivisions is in modern war]. (Doktorate's thesis). Sankt-Peterburg, 320 s. [in Russian].
- Belyaev, A. K. (2010). *Primenenie shturmovykh dejstvij v mirotvorcheskikh operacijah* [Application of assault actions is in peacemaking operations]. (Candidate's thesis). Moskva, 189 s. [in Russian].
- Danilov, A. P. (2010). *Organizaciya vzaimodejstviya rodov vojsk pri shturme* [Organization of co-operation of lung-ins of troops at assault]. (Candidate's thesis). Moskva, 201 s. [in Russian].
- Egorov, P. S. (2001). *Shturm fortifikacionnykh sooruzhenij perioda Pervoj mirovoj vojny* [Assault of fortification building of period of First World war]. (Candidate's thesis). Moskva, 195 s. [in Russian].
- Evtushenko, P. V. (2001). *Istorichno-takticheskij analiz shturma fortifikacionnykh sooruzhenij v XX stoletii* [Historical-tactical analysis of assault of fortification building in XX century]. (Candidate's thesis). Moskva, 184 s. [in Russian].
- Frolov, A. S. (2003). *Organizaciya i taktika shturmovykh dejstvij v usloviyah gorodskogo boya (po opytu Velikoj Otechestvennoj vojny i lokalnykh konfliktov)* [Organization and tactics of assault actions in the conditions of municipal fight (a posteriori Great Patriotic war and local conflicts)]. (Candidate's thesis). Moskva, 210 s. [in Russian].
- Fyodorov, M. V. (2015). *Organizaciya i upravlenie shturmom s primeneniem BPLA* [Organization and management by assault with the use of pilotless aircrafts]. (Candidate's thesis). Moskva, 190 s. [in Russian].
- Gerasimov, A. V. (2010). *Taktika shturmovykh podrazdelenij vnutrennih vojsk MVD RF v gorodskih usloviyah (opyt kontrterroristicheskikh operacij)* [Tactics of assault subdivisions of internal troops of Ministry of Internal Affairs of Russian Federation are in municipal terms (experience of anti-terror operations)]. (Candidate's thesis). Moskva, 248 s. [in Russian].
- Gromov, S. A. (1996). *Shturm ukrepyonnykh rajonov protivnika v oboronitelnoj operacii* [Assault of the fortified districts of opponent is in a defensive operation]. (Candidate's thesis). Moskva, 170 s. [in Russian].
- Ivanov, S. A. (2016). *Psihologicheskaya podgotovka shturmnikov* [Psychological preparation of hedge-hoppers]. (Candidate's thesis). Moskva, 164 s. [in Russian].
- Ivanov, S. P. (2010). *Operativnoe iskusstvo shturma v lokalnykh vojnah konca XX – nachala XXI veka* [An operative art of assault in local wars of end of XX is beginning of XXI century]. (Candidate's thesis). Moskva, 210 s. [in Russian].
- Kalinin, R. S. (2008). *Mobilizacionnaya podgotovka shturmovykh chastej v preddverii boevykh dejstvij* [Mobilizational preparation of assault parts in a threshold battle actions]. (Candidate's thesis). Moskva, 190 s. [in Russian].

- Kobrin, S. A. (2012). *Shturm ukreplennykh pozitsiy v usloviyakh gorodskogo boya: takticheskie priemy i opyt lokalnykh konfliktov* [Assault of the fortified positions in the conditions of municipal fight: tactical receptions and experience of local conflicts]. (Candidate's thesis). Moskva, 245 s. [in Russian].
- Kuznecov, A. N. (1998). *Istoriya i perspektivy razvitiya shturmovykh inzhenernykh chastej* [History and prospects of development of assault engineering parts]. (Candidate's thesis). Moskva, 178 s. [in Russian].
- Kuznecov, L. G. (2004). *Medicinskoe obespechenie podrazdelenij pri shturmovykh operaciyah* [Medical providing of subdivisions at assault operations]. (Candidate's thesis). Moskva, 175 s. [in Russian].
- Lebedev, I. G. (2005). *Evoluciya sredstv blizhnego boya v shturmovykh operaciyah* [An evolution of facilities of infighting in assault operations]. (Candidate's thesis). Moskva, 205 s. [in Russian].
- Lisenko, A. V. (2004). *Taktika shturmovykh dejstvij v usloviyakh gorodskoj zastrojki: opyt i perspektivy primeneniya* [Tactics of assault actions in the conditions of municipal building: experience and prospects of application]. (Candidate's thesis). Moskva, 198 s. [in Russian].
- Loginov, A. P. (1997). *Taktika shturmovykh podrazdelenij v boyah za ukreplennye naseleennye punkty v gody Velikoj Otechestvennoj vojny (1943–1945 gg.)* [Tactics of assault subdivisions in fights for the fortified settlements in the years of Great Patriotic war (1943–1945)]. (Candidate's thesis). Moskva, 188 s. [in Russian].
- Loginov, M. S. (2008). *Shturm ukreplyonnykh obektov: istoricheskaya evolyuciya metodov i sredstv* [Assault of the fortified objects : historical evolution of methods and facilities]. (Candidate's thesis). Kazan, 220 s. [in Russian].
- Markov, A. E. (2009). *Analiz zarubezhnogo opyta shturmovykh dejstvij* [Analysis of foreign experience of assault actions]. (Candidate's thesis). Moskva, 187 s. [in Russian].
- Melnikov, V. D. (2008). *Taktika shturma v usloviyakh ogranichennoj vidimosti* [Tactics of assault in the conditions of a limit visibility]. (Candidate's thesis). Sankt-Peterburg, 178 s. [in Russian].
- Mihajlov, G. P. (2014). *Shturmovyje dejstviya i informacionnoe obespechenie operacii* [Assault actions and informative providing of operation]. (Candidate's thesis). Moskva, 215 s. [in Russian].
- Morozov, A. S. (2012). *Shturmovyje dejstviya v usloviyakh ogranichennogo vremeni* [Assault actions in the conditions of a limit time]. (Candidate's thesis). Moskva, 190 s. [in Russian].
- Morozov, I. V. (2015). *Organizaciya tylovogo obespecheniya shturmovykh grupp* [Organization of the rearward providing of assault groups]. (Candidate's thesis). Moskva, 160 s. [in Russian].
- Nikitin, S. L. (2014). *Shturmovaya integraciya sovremennykh sredstv porazheniya* [Assault integration of modern decimators]. (Candidate's thesis). Moskva, 157 s. [in Russian].
- Orlov, Yu. P. (2003). *Ognevaya podderzhka shturmovykh grupp* [Fire support of assault groups]. (Candidate's thesis). Moskva, 180 s. [in Russian].
- Panfilov, V. G. (1999). *Inzhenernoe obespechenie shturmovykh operacij v usloviyakh krupnogo goroda (na primere boev za Budapesht i Kenigsberg)* [Engineering providing of assault operations in the conditions of metropolis (on the example of fights for Budapest and Konigsberg)]. (Candidate's thesis). Moskva, 175 s. [in Russian].
- Petrov, A. I. (2009). *Boevye dejstviya shturmovykh otryadov v gorodskih usloviyakh v hode lokalnykh konfliktov (opyt i perspektivy primeneniya)* [Battle actions of storm-troops in municipal terms during local conflicts (experience and prospects of application)]. (Candidate's thesis). Moskva, 210 s. [in Russian].
- Petrov, A. I. (2009). *Boevye dejstviya shturmovykh otryadov v gorodskih usloviyakh v hode lokalnykh konfliktov (opyt i perspektivy primeneniya)* [Organization and tactics of assault subdivisions are in the municipal fights of Great Patriotic war (1942–1945)]. (Candidate's thesis). Moskva, 210 s. [in Russian].
- Petrova, E. S. (2014). *Zhenshiny v shturmovykh podrazdeleniyah Vtoroj mirovoj vojny* [Women are in assault subdivisions of Second World War]. (Candidate's thesis). Moskva, 175 s. [in Russian].
- Polyakov, V. A. (2006). *Shturmovyje dejstviya pri likvidacii nezakonnykh vooruzhyonnykh formirovanij* [Assault actions at liquidation of the illegal armed forming]. (Candidate's thesis). Moskva, 195 s. [in Russian].
- Prokofev, V. I. (2003). *Sredstva proryva pozitsij protivnika v usloviyakh ukreplennoj oborony* [Facilities of breach of positions of opponent in the conditions of the fortified defensive]: ucheb. posobie. Moskva: Voennaya akademiya, 72 s. [in Russian].
- Romanov, V. I. (2007). *Shturmovyje dejstviya pri likvidacii posledstvij vooruzhyonnykh myatezhej* [Assault actions at liquidation of consequences of the armed revolts]. (Candidate's thesis). Moskva, 180 s. [in Russian].
- Safronov, K. I. (2006). *Artillerijskaya podderzhka shturmovykh dejstvij u slozhnoj urbanizovannoj mestnosti* [Artillery support of assault actions at the difficult urbanized locality]. (Candidate's thesis). Sankt-Peterburg, 190 s. [in Russian].

- Savchenko, I. M. (2001). *Ognevaya podderzhka shтурmovykh grupp v boyah za gorod* [Fire support of assault groups in fights for a city]. (Candidate's thesis). Moskva, 160 s. [in Russian].
- Savelev, A. P. (2011). *Shturmovye dejstviya v gorah* [Assault actions are in mountains]. (Candidate's thesis). Moskva, 198 s. [in Russian].
- Semenov, K. V. (2009). *Inzhenernoe obespechenie shтурma gorodskih obektov* [Engineering providing of assault of municipal objects]. (Candidate's thesis). Moskva, 210 s. [in Russian].
- Semenov, R. A. (2011). *Podgotovka shтурmovykh grupp v uchebnykh centrakh* [Preparation of assault groups is in educational centers]. (Candidate's thesis). Moskva, 149 s. [in Russian].
- Seredinin, I. O. (2019). *Taktika shтурmovykh podrazdelenij pri likvidacii ochagov organizovannogo vooru-zhyonnogo soprotivleniya v gorodskih usloviyah* [Tactics of assault subdivisions at liquidation of hearths of the organized armed resistance in municipal terms]. (Candidate's thesis). Moskva, 185 s. [in Russian].
- Sergeev, Yu. G. (1995). *Primenenie shтурmovykh otryadov v Velikoj Otechestvennoj vojne* [Application of storm-troops is in Great Patriotic war]. (Candidate's thesis). Moskva, 180 s. [in Russian].
- Shiryaev, P. N. (2004). *Boevye dejstviya v gorno-lesistoj mestnosti s elementami shтурmovykh operacij* [Combat operations in a mountainous and forested area with elements of assault operations]. (Candidate's thesis). Vladikavkaz, 198 s. [in Russian].
- Sidorov, M. E. (2003). *Inzhenernoe obespechenie shтурmovykh dejstvij v usloviyah ukreplyonnykh rajonov protivnika* [Engineering providing of assault actions in the conditions of the fortified districts of opponent]. (Candidate's thesis). Sankt-Peterburg, 198 s. [in Russian].
- Sidorov, M. V. (2005). *Boevoe primenenie bronetehniki v shтурmovykh operacijah* [Battle application of armored vehicles is in assault operations]. (Candidate's thesis). Moskva, 203 s. [in Russian].
- Smirnov, E. I. (2006). *Organizaciya svyazi v shтурmovykh dejstviyah* [Organization of connection is in assault actions]. (Candidate's thesis). Sankt-Peterburg, 180 s. [in Russian].
- Sokolov, M. V. (2018). *Shturmovye dejstviya v usloviyah lokalnykh konfliktov XXI stoletiya* [Assault actions in the conditions of local conflicts of XXI century]. (Candidate's thesis). Moskva, 174 s. [in Russian].
- Solovyov, A. V. (2001). *Boevoe primenenie shтурmovykh podrazdelenij v usloviyah gorodskogo boya* [Combat Battle application of assault subdivisions in the conditions of municipal fight]. (Candidate's thesis). Moskva, 210 s. [in Russian].
- Taranets, S. G. (2009). *Organizaciya shтурmovykh operacij v usloviyah gorno-lesistoj mestnosti* [Organization of assault operations in mountainous and forested terrain]. (Candidate's thesis). Moskva, 185 s. [in Russian].
- Titov, Yu. K. (2002). *Inzhenerno-sapernoje obespechenie shтурmovykh operacij* [Field Engineer-engineer providing of assault operations]. Moskva, 158 l. [in Russian].
- Vasilev, D. N. (2002). *Boi za ukreplyonnye goroda v gody Vtoroj mirovoj vojny* [Fights for the fortified cities in the years of Second World War]. (Candidate's thesis). Moskva, 187 s. [in Russian].
- Vlasov, S. D. (2008). *Komandovanie shтурmovymi podrazdeleniyami v usloviyah mnogourovnevnoj oborony* [Command of assault subdivisions in the conditions of multilevel defensive]. (Candidate's thesis). Moskva, 201 s. [in Russian].
- Volkov, I. S. (2010). *Ispolzovanie bespilotnykh apparatov v shтурmovykh dejstviyah* [The use of pilotless vehicles is in assault actions]. (Candidate's thesis). Moskva, 190 s. [in Russian].
- Volkov, S. I. (2012). *Shturmovye dejstviya v usloviyah radiacionnogo i himicheskogo zarazheniya* [Assault actions in the conditions of radiation and chemical infection]. (Candidate's thesis). Moskva, 180 s. [in Russian].
- Yakovlev, V. E. (2018). *Organizaciya i vedenie shтурmovykh dejstvij v usloviyah slozhnoj gorodskoj zastrojki (na primere lokalnykh konfliktov konca XX – nachala XXI veka)* [Organization and conduct of assault actions in the conditions of difficult municipal building (on the example of local conflicts of end of XX are beginning of XXI century)]. (Candidate's thesis). Moskva, 230 s. [in Russian].
- Zajcev, E. N. (2011). *Taktika shтурma pri osvobozhdenii zalozhnikov* [Tactics of assault at liberation of hostages]. (Candidate's thesis). Moskva, 185 l. [in Russian].
- Zorin, N. A. (2013). *Taktika nochnogo shтурma* [Tactics of night assault]. (Candidate's thesis). Moskva, 175 s. [in Russian].

Serhii SYDOROV

Doctor of Historical Sciences, Professor
The National Defence University of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1961-4251>

Ihor PECHENIUK

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher
The National Defence University of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5790-130X>

**RUSSIAN HISTORIOGRAPHY OF ASSAULT ACTIONS:
THEMATIC ANALYSIS OF DISSERTATION RESEARCH (1995–2020)**

The article analyzes the Russian historiography of the assault and assault actions on the dissertations defended in 1995–2020. Dissertations are considered an important source for the historiographical understanding of the development of military thought. The authors have identified the main areas of scientific research, in particular military-historical studies of assault; conducting assault operations in various environments (urban, mountainous, forested conditions); organizational support, management of combat operations and their coordination; engineering and technical support of assault operations; moral and psychological support of the personnel. The authors outline the features of the formation of the historiography of assault operations, analyze methodological approaches, summarize key research conclusions, and substantiate recommendations. Most of the works are focused on military practice; however, there is fragmentation of research and insufficient use of humanitarian, comparative and interdisciplinary approaches. Key trends in the coverage of the issues of assault operations in Russian military science are identified and prospects for further research are outlined, taking into account the latest technologies and experience of modern armed conflicts. It was found that the historiographical analysis of these studies is valuable for Ukrainian military-historical science, which allows us to systematically comprehend the methodological approaches, thematic priorities, and practical emphases of the enemy, identify the strengths and weaknesses of its military-historical discourse, and also serves as a basis for comparative studies, critical rethinking of our own experience of combat operations, and the formation of relevant research directions in the context of modern warfare.

Keywords: assault actions, military historiography, combat tactics, urban battles, engineering support, moral and psychological training, dissertation research, urban environment.